

МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

Старинський М. В., Завальна Ж. В.

ВСТУП

Розвиток подій, що відбуваються на території України в останні роки, впевнено доводить необхідність перегляду існуючих підходів до функціонування нашої держави. Одним з напрямів такого перегляду має стати дослідження необхідних умов для виконання державою покладених на неї суспільством функцій та розробка відповідних механізмів реалізації уповноваженими органами їх компетенції.

В аспекті зазначеного варто звернути увагу на те, що одним з найбільш важливих факторів розвитку сучасного світу є глобалізація як процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції і уніфікації¹. Глобалізація економіки, науки, технологій, комунікацій поряд з глобалізацією інформаційного середовища значно підвищили можливості як суспільств, так і окремих індивідів.

Разом з цим світова економічна система перетворюється в сукупність економічних систем окремих держав, що активно взаємодіють між собою. При цьому абсолютизація ринку і вільної конкуренції призвели до заперечення ролі національної держави як ефективного регулятора економіки. Наслідком цього стало те, що перелік завдань держав, які доводиться вирішувати узгоджено і у співпраці з іншими державами, вилучаючи для цього ресурси окремих держав на користь загального блага також збільшився (захист території, економічний розвиток, екологічна безпека). Також інтеграційні процеси проявилися і в тому, що відбулося укріплення економічних і політичних позицій окремих об'єднань, які в певних випадках стали значно потужнішими ніж держави. Як результат – відбулося викривлення національних пріоритетів розвитку держав, знищення основ національного підприємництва та втрата державами самостійності у розпорядженні своїми ресурсами на благо свого ж населення.

Зазначені процеси яскраво проявляються у функціонуванні держав, що розвиваються, оскільки економічно розвинені держави, в результаті

¹ Montanaro F., Violi F. The Remains of the Day: The International Economic Order in the Era of Disintegration. *Journal of International Economic Law*. Vol. 23. Iss. 2. June 2020. P. 299–322. URL: <https://doi.org/10.1093/jiel/jgaa018>

глобалізаційних процесів, проникнувши на їх територію постійно намагаються вплинути на їх розвиток просуваючи власні інтереси та пріоритети при цьому замінюючи їх інтерес загальним.

В зазначеній ситуації об'єктивно постає низка питань, відверта відповідь на які є запорукою подальшого розвитку будь-якої сучасної держави. Одним з найбільш важливих питань для держави є питання можливості вільно, на власний розсуд, проводити свій розвиток і використовувати всі наявні в неї ресурси. В сучасному світі така можливість пов'язується з наявністю економічного суверенітету як ознаки держави. Разом з тим, на сьогодні, дослідження питань економічного суверенітету, не дивлячись на його надзвичайну важливість, знаходяться лише на початковій стадії і потребують свого подальшого розвитку².

1. Поняття суверенної держави в сучасному світі

Дослідження економічного суверенітету держави є досить складним завданням, оскільки потребує звернути увагу на таку ознаку держави як суверенітет і розглянути його через призму функціонування держави. Як показує аналіз сучасної наукової літератури, єдиного визначення поняття «держави» не існує, разом з тим вже досить давно склався певний доктринальний консенсус щодо наявності обов'язкових елементів держави, до яких відносять: а) населення, яке, як правило, складає титульну націю держави і вважається одним з основних цементуючих державотворчих елементів; б) відокремлена територія, що в сучасному світі має географічні кордони закріплені на політичному міждержавному рівні та є основною територією проживання населення держави; в) публічна влада, що самооформлюється правом, яка встановлює на території свій правопорядок, і якій підпорядковується все населення, яке проживає на території держави.

Таке сприйняття держави для сучасного світу є досить спрощеним і потребує певного уточнення, а також вказівки на такий її елемент як суверенітет, що традиційно сприймається як верховенство у власних межах, незалежність і самостійність у внутрішніх і зовнішніх справах. Разом з цим, для сучасних дослідників суверенітет є досить мінливою властивістю, яка зачаровує і бентежить своєю багатоманітністю,

² Starinskyi M. V., Zavalna Zh.V. Economic sovereignty of a modern state in the context of sustainable development Law. *Business and Sustainability Herald*. 2021. № 1 (2). С. 5–15. DOI: <https://doi.org/10.46489/lbsh.2021-1-2-1>

багаточисленими образами³ і понятійною багатоскладністю⁴, і яка до Ж. Бодена взагалі сприймалась як «вторинний контекстуально залежний предикат⁵», що міг і не мати політичного змісту.

На сучасному етапі розвитку суспільства на фоні підтвердження цінності суверенітету⁶, взагалі звучать думки про «вертикальне розсосередження суверенітету⁷» та вступ нашого світу в еру пост суверенітету⁸. Створюється цілий ряд концептів, що намагаються пояснити сучасний стан існування суверенітету в умовах новітнього глобального порядку, зокрема «пост-вестфальський суверенітет⁹», «подільний суверенітет¹⁰», «багаторівневий суверенітет¹¹», «дезагрегований суверенітет¹²».

Усвідомлюючи тривалий розвиток ідеї суверенітету як властивості держави з паралельним розвитком ідеї народного суверенітету у вченнях Ж. Бодена, Т. Гобса, Дж. Локка, Ж. Ж. Руссо, Гуго Гроція і багатьох філософів Нового і Новітнього часу, вважаємо, що традиційне сприйняття суверенітету, на сучасному етапі світового політичного розвитку слід коригувати з врахуванням децизійністської доктрини Карла Шмітта, відповідно до якої сувереном є той хто приймає рішення про надзвичайний стан¹³, в чий компетенції має бути випадок, для якого не передбачені жодна компетенція¹⁴.

³ Ruggie, J. G. *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*. London, New York: Routledge, 1998. 328 p.

⁴ Stankiewicz W. J. *The Validity of Sovereignty / In Defense of Sovereignty / Ed. by W. J. Stankiewicz et al.* New York, 1969. P. 294.

⁵ Walther, H. G. *Imperiales Koenigtum, Konzilianismus und Volkssouveraenitaet*. Mfonchen. Wilhelm Fink, 1976. S. 2.

⁶ Duke G. *Sovereignty and the common good. International Journal of Constitutional Law*. Vol. 17. Iss. 1. January 2019. P.p. 66–88. URL:<https://doi.org/10.1093/icon/moz005>

⁷ Pogge T. *Cosmopolitanism and Sovereignty. Ethics* 103. 1992. P. 56–98. P. 61.

⁸ MacCormick N. *Sovereignty and After / In Hent Kalmo and Quentin Skinner (eds). Sovereignty in Fragments: The Past, Present and Future of a Contested Concept*. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. P. 151–168.

⁹ Lapid Y. *Rethinking the 'International' / In Mathias A., Jacobson D. & Lapid Y. (eds). Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory*. Minneapolis, MN : University of Minnesota Press, 2001. P. 128–132.

¹⁰ Witte B. *Sovereignty and European Integration. The Weight of Legal Tradition / In Slaughter A.-M., Sweet A. S. and Joseph H. H. Weiler (eds). The European Court and National Courts: Doctrine and Jurisprudence*. Oxford : Bloomsbury, 1998. P. 282.

¹¹ Loughlin M. *Ten Tenets of Sovereignty / In Neil Walker (ed.). Sovereignty in Transition*. Oxford: Bloomsbury, 2006. P. 70.

¹² Slaughter A.-M. *Disaggregated Sovereignty: Towards the Public Accountability of Global Government Networks. Government and Opposition*. 2004. Vol. 39. Iss. 2. P. 23–75.

¹³ Schmitt, C. *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveranitat*. Berlin : Duncker & Humblot, 1979. S. 11.

¹⁴ *Ibid.* S. 15.

Сприймаючи такий підхід важливо наголосити, що повністю суверенною буде та держава, яка, функціонуючи, вирішує свої питання виходячи тільки зі свого інтересу. В цьому аспекті варто погодитись з думкою, відповідно до якої формуючи систему взаємодії на своїй території, держава створює її правовий порядок, і будучи джерелом права, в той же час не може і не має бути пов'язана ним.

Безумовно, в цьому сенсі не йде мова про надзвичайний стан, в якому може опинитись будь-яка держава, а також не йде мова про «право на свавілля». В аспекті реалізації державного суверенітету мова йде про право держави у випадках ніким і ніде не описаних і ніким не передбачених, змінювати чи відмінити існуючий правопорядок, порушуючи при цьому власні установки, діючи всупереч існуючому праву, «призупиняти дію всього існуючого порядку¹⁵».

Таким чином суверенною є держава, яка на власній території є повністю незалежною, реалізує свою стратегію розвитку та використовує для цього всі наявні в неї ресурси. Зазначене повністю стосується і міжнародних відносин, в межах яких держава реалізує свій зовнішній суверенітет, реалізуючи свої суверенні права відносно інших держав. Тобто, держава є суверенною, якщо вона розвивається і реалізує свою стратегію розвитку не дивлячись на позицію інших держав, дотримуючись при цьому принципу рівності держав та невтручання однієї держави у внутрішні справи іншої держави.

Закріплення суверенітету держави відбувається у її основному нормативному акті, яким є її Конституція. Практично у всіх сучасних Конституціях держава характеризується як суверенна, незалежна та самостійна. Разом з цим існують певні зауваження, що є важливими для нашого дослідження. По-перше – як було зазначено вище, будь-яка держава встановлює правопорядок, що регламентує, в тому числі, і здійснення державної влади. В цьому аспекті варто звернути увагу на те, що держава встановлюючи правопорядок також йому і підпорядковується, обмежуючи свій суверенітет. По-друге – ефективне функціонування держави, тобто виконання її функцій, неминуче тягне за собою необхідність вступу у міжнародні зносини, що об'єктивуються в укладенні міжнародних договорів, участі у міжнародних організаціях та ін. Це призводить до обмеження суверенітету зобов'язаннями перед іншими суб'єктами. Враховуючи це, держави створили міждержавний правопорядок, що здатний розвиватись і розвивається в наддержавному

¹⁵ Schmitt, C. Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveranitat. Berlin : Duncker & Humblot, 1979. S. 22.

просторі, в межах якого вирішення окремих міждержавних питань делеговано на наддержавний рівень.

Враховуючи зазначене, говорячи про державний суверенітет, ми маємо розділяти формальний суверенітет, який відповідає всім теоретичним ознакам, які були згадані вище, і фактичний суверенітет. Про фактичний суверенітет, враховуючи світ, що глобалізується, можна говорити лише як про претензію політичної організації населення певної території на верховенство, незалежність та самостійність у внутрішніх та зовнішніх справах. При цьому претензію на суверенітет необхідно постійно підтверджувати наявністю сильної влади, що користується підтримкою населення, і яка контролює територію і ефективно нею управляє.

Таким чином, для того, щоб держава була визнана суверенною як формально, так і фактично, вона має підтримувати на власній території соціальний спокій, стабільність і правопорядок, придушувати конкурентні силові прояви, а ззовні – захищати свої кордони та утверджувати себе на міжнародній арені як рівноправного партнера, союзника чи конкурента.

Також говорячи про державу, в аспекті її суверенітету, ми маємо говорити про територіальну політичну організацію, формальний суверенітет якої визнаний, а фактичний регулярно підтверджується. Враховуючи те, що в сучасних умовах розвитку нашого світу, формальний суверенітет держави, тобто наявність певної території, населення і можливість управління ними, присутні практично у всіх державах, виникає питання стосовно фактичного суверенітету. Як показує аналіз практики реалізації сучасних міжнародних відносин, один з найбільш дієвих способів підтвердити свою претензію на фактичний суверенітет – будь-якими доступними шляхами втручатись у справи інших держав, нав'язувати їм свою волю, тобто пригнічувати їх претензії на суверенітет. Ті держави, які систематично впливають на політику інших держав, культивують їх залежність від себе, формують навколо себе міждержавні коаліції. Ті держави, яким вдається диктувати свою волю іншим державам і демонструвати свою перевагу називаються наддержавами. На сьогодні є дві основні компоненти міждержавної переваги, а саме військова та економічна. На етапі формування сучасного світового порядку для підтвердження свого фактичного суверенітету державам було достатньо військової переваги. В останнє століття розвитку нашої цивілізації військової переваги вже недостатньо. На сьогодні фактичний суверенітет є поєднанням військової та економічної переваг. При цьому економічна перевага в державному суверенітеті, як його складова, виходить на перший план і об'єктивується в економічному суверенітеті держави.

2. Поняття та характеристика економічного суверенітету

Економічний суверенітет будь-якої держави є формою об'єктивації матеріальної складової її фактичного суверенітету¹⁶. В науковій літературі з деякими застереженнями поряд з назвою «економічний суверенітет» використовують також такі назви як «фінансовий суверенітет», «податковий суверенітет», «ресурсний суверенітет»¹⁷. В цілому можна погодитися з таким підходом, оскільки в умовах світової глобалізації саме наявність у держави економічних можливостей самостійно розвиватись власними матеріальними ресурсами, що об'єктивуються у її фінансах, податках, валютних і грошових надходженнях дає підстави вважати її такою, що володіє державним суверенітетом.

У науковій літературі, що присвячена дослідженню економічного суверенітету, висловлюється багато поглядів щодо нього¹⁸. Серед інших, найбільш чітко зміст економічного суверенітету був сформульований Ю. В. Байдіним. Так, аналізуючи позиції науковців щодо економічного суверенітету, вчені дійшли висновку, що основними моментами, на які варто звертати увагу є: а) суверенне право держави розпоряджатися своїми ресурсами; б) здатність державної влади самостійно визначати напрями своєї економічної політики; в) суверенне право вступати в міжнародні об'єднання; г) визнання рівноправності всіх держав у міжнародних економічних відносинах, повага до економічних інтересів держав, право на участь у рішенні міжнародних економічних проблем і перш за все тих, які стосуються національних інтересів. Врахування зазначених моментів дало можливість,

¹⁶ Тютюнникова С. В., Микитась В. В. Економічний суверенітет в умовах глобалізації: зміст та особливості модифікації. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4947>; Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування та розвитку: монографія / Куцик П. О., Ковтун О. І., Баштjanин Г. І. Львів: Львів. комерц. акад., 2015. 583 с.; Мочерний С. Національний і економічний суверенітет країни. *Економіка України*. 2005. № 10. С. 4–13. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4947>

¹⁷ Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: монографія / за ред. О. О. Ашуркова; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 406 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/05/%90%90%F3%90_%90_%90_%90_%91-%91%D8%90_%90%F1%90%FC-%91_%91_%90_%90%E7%91_%90%E7%90_%91-%91%90%E7%91-%90_%90_%90_%90_%91_%90%F8%91%22%91-%91_.pdf; Кремень Т. В. Еволюція поглядів на державний суверенітет. *Політичний менеджмент*. 2004. № 1 (6). С. 35–39; Мочерний С. Національний і економічний суверенітет країни. *Економіка України*. 2005. № 10. С. 4–13.

¹⁸ Байдін Ю. В. Державний суверенітет і його межі в умовах європейської інтеграції (питання теорії): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / НАПНУ Науково-дослідний Інститут державного будівництва та місцевого самоврядування. Харків, 2012. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AFTOREF/Baydin_2012_dis.pdf

розкриваючи зміст економічного суверенітету, визначити його як можливість держави самостійно приймати рішення із питань розвитку національної економіки шляхом реалізації сукупності суверенних прав держави в економічній сфері¹⁹. При цьому, суверенні права в економічній сфері об'єктивуються в економічній політиці, яку може проводити держава.

Враховуючи те, що економічний суверенітет держави це її можливість самостійно, без вказівки інших держав, розпоряджатись своїми ресурсами, то питання його закріплення на міжнародному рівні поставало досить давно і знайшло своє вирішення в прийнятті Генеральною Асамблеєю ООН 12 грудня 1974 року Хартії економічних прав і обов'язків держав²⁰. Цим актом на міжнародному рівні були закріплені основні засади міжнародної економічної взаємодії держав. Зокрема були закріплені такі принципи економічної і політичної взаємодії як: суверенітет, територіальна цілісність і політична незалежність держав; суверенна рівність всіх держав; ненапад; невтручання; взаємна і справедлива вигода; мирне співіснування; рівноправність і самовизначення народів; мирне врегулювання суперечок; усунення несправедливостей, що виникли в результаті застосування сили, які позбавляють будь-яку націю природних коштів, необхідних для її нормального розвитку; сумлінне виконання міжнародних зобов'язань; повага прав людини і основних свобод; відсутність прагнення до гегемонії; сприяння міжнародній соціальній справедливості; міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до моря і з нього для країн, які не мають виходу до моря, в межах вищевказаних принципів.

Хартія закріпила фундаментальне положення, відповідно до якого кожна держава має і повинна вільно здійснювати повний постійний суверенітет над усіма своїми багатствами, природними ресурсами і економічною діяльністю, включаючи право на володіння, використання та експлуатацію. При цьому за державами було визнано право вільно розпоряджатись своїми ресурсами і діяти відповідно до встановленого ним правового порядку, яке об'єктивувалось у трьох основних правах: 1) регулювати і контролювати іноземні інвестиції в межах дії своєї національної юрисдикції згідно зі своїми законами і постановами і у

¹⁹ Байдін Ю. В. Економічний суверенітет держави: проблеми визначення змісту : Декларація про державний суверенітет України – передмова її незалежності та демократичного розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 16 червня 2010 р. / Редкол. Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. Харків : НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування, 2010. С. 100–101.

²⁰ Хартія економічних прав і обов'язків держав. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077#Text

відповідності зі своїми національними цілями і першочерговими завданнями; 2) регулювати і контролювати діяльність транснаціональних корпорацій в межах дії своєї національної юрисдикції і вживати заходів щодо забезпечення того, щоб така діяльність не суперечила її законам, нормам і постановам і відповідала її економічній та соціальній політиці; 3) націоналізувати, експропріювати або передавати іноземну власність.

При цьому за державами було визнано право брати участь в міжнародній торгівлі і в інших формах економічного співробітництва, незалежно від будь-яких відмінностей в політичних, економічних і соціальних системах. Хартія констатувала, що жодна держава не повинна піддаватися будь-якій дискримінації, заснованої лише на таких відмінностях.

При здійсненні міжнародної торгівлі та інших форм економічного співробітництва кожна держава може вільно обирати форми організації своїх зовнішньоекономічних відносин та укласти двосторонні і багатосторонні угоди міжнародного економічного співробітництва, що відповідають інтересам відповідних держав.

Закріплюючи зазначені положення на міжнародному рівні ООН ставила собі за мету встановити загальноприйняті норми міжнародної економічної взаємодії та створення справедливого міжнародного правопорядку, підтримання міжнародного миру і безпеки, розвиток дружніх відносин між націями і здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем в економічній і соціальній сферах. Це вимагало від держав підтвердити ці положення на національному рівні та закріпити їх у національних законодавствах, що в своїй переважній більшості і було зроблено на рівні конституцій держав як актів, на основі яких функціонують практично всі держави.

3. Фінансова безпека та її місце в забезпеченні економічного суверенітету

Як свідчить аналіз практики функціонування держав у світі, ефективна реалізація економічного суверенітету як економічних можливостей самостійно розвиватись власними матеріальними ресурсами, що об'єктивуються у її фінансах, податках, валютних і грошових надходженнях, залежить від наявності в механізмі самої держави елементів, що дозволяють не лише самостійно реалізовувати, а й захищати ці можливості. Таким елементом є фінансово-економічна безпека.

Дослідження фінансово-економічної безпеки слід розпочати із з'ясування її місця в ряді подібних явищ. Логіко-структурний аналіз понятійно-категоріального ряду, що характеризує ряд явищ, які пов'язані з фінансово-економічною безпекою включає такі явища як

національна безпека, економічна безпека та фінансово-економічна безпека зі всіма їх складовими.

Як стверджують дослідники, економічна безпека є важливою складовою національної безпеки держави²¹. Характеризуючи національну безпеку слід звернути увагу на те, що життя держави і суспільства розгортається в часі і просторі та різних сферах і це дає можливість стверджувати, що національна безпека, як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам, є складною структурованою системою і багатоплановим явищем, що має політичні, воєнні, економічні, соціальні, екологічні та інші характеристики. При цьому, за твердженнями дослідників²², структурними елементами національної безпеки є економічна, екологічна інформаційна, політична, військова, духовно-моральна, техногенна безпека.

Ми також поділяємо таку точку зору на структуру національної безпеки та місце економічної безпеки в ній, оскільки, як вірно констатують вчені, «поняття національної безпеки буде порожнім словом без оцінки життєздатності економіки, її міцності при можливих внутрішніх і зовнішніх загрозах, що являє собою одну із життєво важливих сторін діяльності суспільства, держави та особи²³».

Таким чином, визначаючи місце економічної безпеки в системному ряді подібних, ми констатуємо, що економічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки держави та необхідним елементом її ефективного функціонування.

Характеризуючи економічну безпеку як невід'ємну складову національної безпеки, зупинимось на з'ясуванні змісту самого поняття «економічна безпека», оскільки саме поняття, як форма мислення, що охоплює сукупність ознак, необхідних і достатніх для вказівки чи виділення будь-якого предмета (чи класу предметів) є відображенням

²¹ Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм»*. Вип. 9. 2019. С. 133–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_19

²² Мартин О. М. Економічна безпека як складова національної безпеки. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. Вип. 22. 2013. С. 68–74. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n22/14.pdf>

²³ Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 6. Ч. 3. 2016. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6%283%29__11

явищ і предметів з боку їх суттєвих ознак та здатне відобразити глибинний, сутнісний бік явища²⁴.

Звернення до наукової літератури дає можливість стверджувати, що розкриття питань пов'язаних з економічною безпекою взагалі та з'ясуванням змісту поняття «економічна безпека» займалась досить значна кількість дослідників у різних сферах науки²⁵. Разом з цим, не дивлячись на значну кількість робіт у цій сфері, на сьогодні серед науковців усталеного визначення поняття «економічна безпека», яке б

²⁴ Старинський М. В. Окремі теоретико-методологічні засади конструювання понять (дефініцій) у праві. *Підприємство, господарство і право*. № 10. 2011. С. 3–5.

²⁵ Акімова Л. М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу, систематизованих за окремими сферами її розвитку. Аспекти публічного управління. 2018. Т. 6. № 6–7. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/arlpur_2018_6_6-7_3; Волощук Р. В. Огляд підходів до інтегрального оцінювання стану економічної безпеки держави. *Індуктивне моделювання складних систем*. 2017. Вип. 9. С. 38–49. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/133639/05-Voloschuk.pdf?sequence=1>; Гаман Н. О. Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави: перспективи для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1264>; Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : монографічний навчальний посібник / С. Давиденко та ін. Ужгород, 2017. 390 с.; Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 309 с.; Кошиков Д. О. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави : монографія. Харків : Факт, 2020. 480 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11389>; Лекарь С. І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 478 с.; Лисяк О. Економічна безпека держави в умовах її становлення. Економічний аналіз. 2021. Том 31. № 1. С. 47–56; Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія. Київ : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с.; Резнік О. М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 509 с. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/72685>; Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 6. Ч. 3. 2016. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_6%283%29_11; Ставицький О. В. Формування моделі економічної безпеки. *Міжнародна економіка: інтеграція науки та практики*. 2017. Вип. 7. С. 71–77. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/23882>; Толуб'як В. С., Королук Ю. Г. Політика економічної безпеки України в умовах глобальних загроз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1448>; Урба С. І. Теоретичні аспекти дослідження суті економічної безпеки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_34_9; Шевчук І. В. Загрози економічній безпеці України в умовах політикоекономічних реалій. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 175–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2018_1_17; Шульга І. П. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка. Черкаси, 2014. 367 с.

не викликало зауважень та застережень немає. Це пояснюється з одного боку складністю самого явища, що призводить до труднощів при формулюванні поняття, яке б охоплювало всі ознаки, а з іншого – дослідники характеризують економічну безпеку виходячи з власного наукового інтересу, результатом чого стає авторське поняття з яскраво вираженим акцентом, що відображає цей інтерес. Також в літературі навіть є випадки, коли дослідники досить детально розкривають сутність цього явища, проте остаточного визначення поняття не надають²⁶.

Враховуючи зазначене, спробуємо коротко надати характеристику існуючих підходів до сприйняття сутності та змісту економічної безпеки та сформулювати її поняття. На сьогодні, як стверджують дослідники, у науковій думці процес становлення та визначення чітких меж категоріально-понятійного апарату економічної безпеки ще не досягнув усталеності, унаслідок чого на поточний момент існує декілька підходів до визначення поняття «економічна безпека держави»²⁷. Як показує аналіз літератури, на сьогодні вчені в своїх роботах виділяють від чотирьох²⁸ до восьми підходів²⁹. Разом з тим, якщо проаналізувати критерії виділення і їх якість, можна погодитись з виділенням семи підходів до сприйняття економічної безпеки.

Кожен підхід характеризує сутність економічної безпеки залежно від тих характеристик, які покладені в основу того чи іншого підходу.

Представники першого підходу за основу беруть «сукупність певних умов, які забезпечують реалізацію визначених державою завдань». Як приклад можна навести таке сприйняття економічної безпеки як сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і здатність до постійного

²⁶ Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм»*. Вип. 9. 2019. С. 133–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_19

²⁷ Молдован О. О. Економічна безпека держави як базове поняття екосистейту: у пошуках універсальної дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Т. 32 (71). № 4. 2021. С. 5–12.

²⁸ Кошиков Д. О. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави : монографія. Харків : Факт, 2020. С. 17. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11389>; Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та перспективи забезпечення. *Наукові записки. Серія «Економічні науки»*. № 2 (53) 2016. С. 161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_2_20

²⁹ Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм»*. Вип. 9. 2019. С. 133–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_19

оновлення і самовдосконалення³⁰. Схожу позицію з певними варіаціями займають О. Денисов³¹, О. Ляшенко³², А. Сухоруков³³. З нашої точки зору такий підхід дає можливість окреслити всі основні складові економічної безпеки та зазначити необхідні умови її забезпечення. При цьому, на відміну від інших дослідників, які розкривають сутнісний зміст категорії «економічна безпека», саме в роботах представників першого підходу досить часто робиться певний акцент на наявності в структурі економічної безпеки нормативної основи, що дає можливість констатувати її політико-правову природу.

Представники другого підходу акцентують увагу на тому, що вона є якісною характеристикою економічної системи, що сприяє здатності виконувати функції всіх суб'єктів економічної активності. Такий підхід відстоюють Я. Жаліло, Б. Губський³⁴, Ю. П. Дарнопих³⁵.

За основу тлумачення економічної безпеки дослідники, що відстоюють третій підхід, беруть такі категорії як «захищеність» та «захист». При цьому це може бути захищеність як держави, так і бізнесу і громадян. Така інтерпретація економічної безпеки зустрічається в роботах Г. О. Пухтаєвич³⁶, Т. В. Сак³⁷, М. П. Денисенко, П. Т. Колісніченко³⁸, М. М. Пеньдюри³⁹. В межах характеристики

³⁰ Баранова В. В. Підходи до оцінки економічної безпеки національного господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 17, ч. 1. 2018. С. 186–190. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/43.pdf

³¹ Денисов О. Є. Параметри та показники оцінки економічної безпеки держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 8. 2016. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=996>

³² Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Київ : НІСД, 2015. С. 43–44. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-10/lyashenko_1_druk-43fc7.pdf

³³ Сухоруков А. І., Мошенський С. З., Петрук О. М. Національна економічна безпека. Житомир : Рута, 2010. С. 53.

³⁴ Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ : Укрархбудінфор, 2001. С. 17.

³⁵ Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2009. С. 11 (312 с.)

³⁶ Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 254 с.

³⁷ Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 336–340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_6_81

³⁸ Денисенко М. П., Колісніченко П. Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика і досвід*. № 6. 2017. С. 15–19. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2017/5.pdf

економічної безпеки таке сприйняття дає можливість акцентувати увагу на такій характеристиці економічної безпеки як захищеність.

Як стан економіки, що дає змогу державі реалізувати її функції та протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, трактують економічну безпеку представники четвертого підходу. Зокрема такий підхід прослідковується у роботах Г. А. Пастернак-Таранушенко⁴⁰, В. Т. Шлемко і І. Ф. Бінко⁴¹.

Ресурсна основа, як необхідний елемент виконання покладених на державу і її органи функцій є підґрунтям п'ятого підходу до трактування економічної безпеки. Зокрема так економічну безпеку сприймають І. О. Губарева⁴², Я. А. Гончарук та М. І. Флейчук⁴³.

Економічну безпеку як цілеспрямовану та свідому діяльність держави та її органів трактують дослідники шостого підходу до сприйняття цього поняття. Як приклад можна навести роботи В. А. Предборського⁴⁴ та О. О. Молдован⁴⁵.

Як економічний механізм держави чи його стан сприймають економічну безпеку представники сьомого підходу. Зокрема такий підхід відстоюють М. М. Єрмошенко⁴⁶, О. І. Лисяк⁴⁷. Така інтерпретація економічної безпеки дає можливість зробити акцент на її суб'єктивному факторі та констатувати, що вона, як явище є не просто

³⁹ Пеньдюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 215 с.

⁴⁰ Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: монографія. Київ: Київський економічний інститут менеджменту, 2003. С. 29.

⁴¹ Шлемко В. Т., Бінко І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія. Київ: НІСД, 1997. С. 8.

⁴² Губарева І. О., Доровської В. А. Теоретичне визначення змісту поняття «економічна безпека». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 31–40.

⁴³ Гончарук Я. А., Флейчук М. І. Диференціація підходів до визначення аналізу категорії «економічна безпека держави». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2009. № 2. С. 15–30.

⁴⁴ Предборський В. А. Економічна безпека держави: монографія. Київ: Кондор, 2005. С. 13.

⁴⁵ Молдован О. О. Економічна безпека держави як базове поняття екосистеми: у пошуках універсальної дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2021. Т. 32 (71). № 4. С. 5–12. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/32_71_4/4.pdf

⁴⁶ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: 2011. 309 с.

⁴⁷ Лисяк О. І. Економічна безпека держави в умовах її становлення. *Економічний аналіз*. 2021. Т. 31. № 1. С. 47–56. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.01.047>

природньою властивістю суб'єкта, а його цілеспрямованою діяльністю, на які він витрачає свої ресурси.

Також звернення до нормативних актів, які регулюють відносини у сфері забезпечення економічної безпеки України, свідчить, що законодавець закріпив нормативне поняття «економічна безпека» в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277, як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання⁴⁸.

Наведені визначення та підходи відображають загальну картину сприйняття науковцями досліджуваної категорії і дозволяють виділити суттєві, з нашої точки зору, елементи, які дадуть можливість сформулювати її визначення, що включало б в себе всі її характерні особливості.

Практично всі дослідники вказують на те, що економічна безпека має свою мету, а саме економічну незалежність держави. Традиційно економічну незалежність розглядають як можливість здійснювати державний контроль над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі в міжнародній торгівлі⁴⁹. Проте останнім часом почало розвиватись сприйняття економічної незалежності як економічного суверенітету, що об'єктивується у таких основних правах держави як: а) суверенне право держави розпоряджатися своїми ресурсами; б) здатність державної влади самостійно визначати напрями своєї економічної політики; в) суверенне право вступати в міжнародні об'єднання; г) визнання рівноправності всіх держав у міжнародних економічних відносинах, повага до економічних інтересів держав, право на участь у рішенні міжнародних економічних проблем, і перш за все тих, які стосуються національних інтересів⁵⁰.

⁴⁸ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/me131588>

⁴⁹ Грубар З. В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика : монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2018. С. 15. URL: <https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/EB3.pdf>

⁵⁰ Миргород-Карпова В. В., Старинський М. В., Шлапко Т. В. Система державних органів у сфері захисту та забезпечення економічної безпеки як складової економічного суверенітету України. «Давид і Голяф: проблеми безпеки та сталого розвитку України в умовах війни» / за ред. ЗВО «Львівський університет бізнесу і права». Львів : ЗВО «Львівський університет бізнесу і права», 2022. С. 253–286

Розкриваючи сутність економічної безпеки, вчені зосереджуються на таких характеристиках економіки як стабільність та стійкість всіх елементів економічної системи. У цьому зв'язку, як показує аналіз підходів до сприйняття цих категорій, під ними найчастіше розуміють такий стан функціонування держави, в якому здійснюється ефективний захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів.

Значна увага дослідниками приділяється такій характеристиці економічної безпеки держави, як здатність до саморозвитку та прогресу. У цьому зв'язку варто звернути увагу на те, що ця характеристика є однією із найбільш значущих, оскільки характеризує сутність економічної безпеки з врахуванням тенденцій розвитку і трансформації сучасного світу, в тому числі і в економічному плані. Усвідомлюючи факт того, що будь-яка держава на сьогодні не може існувати ізольовано, ми логічно приходимо до висновку, що система, яка не адаптується і не враховує зовнішні фактори не може бути визнана стабільною і ефективною.

Також варто звернути увагу на те, що практично всі дослідники говорять про те, що економічна безпека це не просто стан, в межах якого функціонує держава, а це результат цілеспрямованої діяльності уповноважених органів. При цьому, переважна більшість дослідників, окрім представників першого підходу, не звертають увагу на правову основу функціонування. З нашої точки зору ця характеристика економічної безпеки є однією з найважливіших, оскільки без її наявності будуть відсутні попередньо згадані, а саме ефективний захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності.

Враховуючи зазначене ми можемо констатувати, що *економічна безпека* є необхідним елементом національної безпеки, що характеризує економічну складову функціонування нашого суспільства у формі держави. Складність цього явища породжує необхідність використання визначення, яке має два змістовних ядра з різним вектором характеристики. З нашої точки зору, такий підхід дає можливість найбільш повно відобразити у визначенні природу та сутність досліджуваного нами явища. Враховуючи це ми вважаємо за можливе економічну безпеку сприймати як *результат цілеспрямованої та науково-обґрунтованої діяльності держави в особі уповноважених органів влади та органів місцевого самоврядування, що діють на підставі чинного законодавства, а також як стан економіки, що здатний забезпечити стійкість держави та стабільність функціонування її механізму до зовнішніх і внутрішніх зароз та цілеспрямованих актів інших держав, спрямованих на її дестабілізацію*

та економічне послаблення. При цьому слід звернути увагу на те, що об'єктами економічної безпеки є: а) економічна система країни; б) окремі сфери діяльності: військової, соціальної, політичної, правової, інформаційної і т. д.; в) суспільство з його інститутами, організаціями, фірмами, підприємствами; г) громадяни та фізичні особи.

4. Сутність економічної безпеки та її роль у функціонуванні держави

Основними завданнями економічної безпеки є: забезпечення пропорційного та безперервного економічного зростання, подолання інфляції та безробіття, формування ефективної структури економіки, зменшення дефіциту бюджету та державного боргу, забезпечення соціального захисту і підвищення якості життя населення, стабілізація національної валюти, підвищення конкурентоспроможності держави тощо⁵¹.

Розкриття сутності економічної безпеки та її ролі в функціонуванні держави, з нашої точки зору є неможливим без з'ясування її складових. Економічна безпека держави, як одна з головних складових підсистем національної безпеки країни, має складну структуру. Як свідчить аналіз наукової літератури, перелік складових економічної безпеки є неусталеним та дещо суперечливим. Більшість дослідників економічної безпеки в своїх працях дійшли висновку, що основними структурними елементами економічної безпеки, які необхідно застосувати під час аналізу економічної безпеки України, є: сировинно-ресурсна безпека; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інноваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека⁵². Разом з цим, якщо брати до уваги те, що економічна безпека це результат діяльності державних органів у певних сферах, то варто зосередити увагу на переліку цих сфер, які визначені самою державою. Звернення до чинних нормативних актів України, зокрема до згаданих вище Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 р. № 1277, дає можливість говорити про те, що на сьогодні складовими економічної безпеки України є: а) виробнича безпека як стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективне використання

⁵¹ Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 159–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_2_20

⁵² Ibid.

наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки; б) демографічна безпека як стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України; в) енергетична безпека як стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів; г) зовнішньоекономічна безпека як стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці; д) інвестиційно-інноваційна безпека як стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості; е) макроекономічна безпека як стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій; ж) продовольча безпека як стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства; з) соціальна безпека як стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни; и) фінансова безпека як стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни. Таким чином, як бачимо структурні частини економічної безпеки держави охоплюють практично всі сфери економічної активності, які можуть виникати на території України.

При дослідженні фінансової безпеки також слід звернути увагу і на те, що термін «фінансова безпека» в наукових дослідженнях

визначається з трьох основних підходів, а саме: ресурсно-функціонального, статичного та нормативного. З позицій ресурсно-функціонального підходу як захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання на усіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки, держави фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань»⁵³. З точки зору статистики фінансова безпека визначається як такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання. У контексті нормативно-правового регламентування фінансової безпеки передбачається створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких, по-перше, фактично виключена можливість спрямовувати та використовувати фінансові потоки в сферах, які незакріплені законодавчими нормативними актами, а по-друге, до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами»⁵⁴. Ілюстрацією зазначеного можуть слугувати роботи М. М. Єрмошенко⁵⁵, Л. В. Лисяк, Подлужної Я. Ю.⁵⁶, В. В. Михайлюка⁵⁷, В. В. Койло⁵⁸, С. І. Юрія, В. М. Федосова⁵⁹ та інших.

⁵³ Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. Фінансова безпека : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Вектор, 2010. С. 26, 27.

⁵⁴ Лисяк Л. В., Подлужна Я. Ю. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4690>

⁵⁵ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. С. 33–34.

⁵⁶ Лисяк Л. В., Подлужна Я. Ю. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4690>

⁵⁷ Михайлюк В. В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. *Електронне фахове видання «Ефективна економіка»*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3359>

⁵⁸ Койло В. В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 23. Ч. 2. С. 38–42. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/10.pdf

⁵⁹ Юрій С. І. Фінанси : підручник / Ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. Київ : Знання, 2008. 611 с.

Ми вважаємо, що кожен із зазначених підходів дає можливість охарактеризувати один бік досліджуваного явища. Тому найбільш доцільним є застосування при формулюванні визначення інтегративного підходу. Використовуючи цей підхід, в узагальненому вигляді, фінансову безпеку можна сприймати як державну структуровану систему, дія елементів якої спрямована на захист фінансових інтересів суб'єктів відносин всіх рівнів в процесі їх функціонування та розвитку, а також визначення ефективних шляхів мінімізації негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

Структурно фінансова безпека держави має внутрішній і зовнішній аспекти. Внутрішній аспект структури визначається рядом чинників, а саме: відповідними показниками державного та місцевих бюджетів, співвідношенням легальної та тіньової економіки, станом платіжного балансу, рівнем повернення до банків обігових та валютних коштів, які перебувають в обігу.

Зовнішнім аспектом виступає, в першу чергу, фінансовий суверенітет, фінансова незалежність. Суттєвий вплив справляє розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів закордонних держав, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку.

Складові фінансової безпеки визначені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Ними є: а) банківська безпека як рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування; б) безпека небанківського фінансового сектору як рівень розвитку фондового та страхового ринків, що дає змогу повною мірою задовольняти потреби суспільства в зазначених фінансових інструментах та послугах; в) боргова безпека як відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі; г) бюджетна безпека як стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції; д) валютна безпека як стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової

економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках; е) грошово-кредитна безпека як стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки⁶⁰.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи викладене зазначимо наступне. На сучасному етапі розвитку нашої цивілізації функціонування будь-якої держави може бути визнане як ефективне, тільки в разі наявності в неї суверенітету. В своїй основі державний суверенітет розділяється на формальний суверенітет та фактичний суверенітет. Враховуючи світ, що глобалізується, про фактичний суверенітет можна говорити лише як про претензію політичної організації населення певної території на верховенство, незалежність та самостійність у внутрішніх та зовнішніх справах. При цьому претензію на суверенітет необхідно постійно підтверджувати наявністю сильної влади, що користується підтримкою населення і яка контролює територію і ефективно нею керує.

В сучасних умовах розвитку нашого світу, формальний суверенітет держави, тобто наявність певної території, населення і можливості управління ними, присутні практично у всіх держав виникає питання стосовно фактичного суверенітету. Як показує аналіз практики реалізації сучасних міжнародних відносин, одним з найбільш дієвих способів підтвердити свою претензію на фактичний суверенітет – будь-якими доступними шляхами втручатись у справи інших держав, нав'язувати їм свою волю, тобто пригнічувати їх претензії на суверенітет. Ті держави, які систематично впливають на політику інших держав, культивують їх залежність від себе, формують навколо себе міждержавні коаліції. Ті держави, яким вдається диктувати свою волю іншим державам і демонструвати свою перевагу називаються наддержави. На сьогодні є два основних компонента міждержавної переваги – військовий та економічний. На етапі формування сучасного світового порядку для підтвердження свого фактичного суверенітету державам було достатньо військової переваги. В останнє століття розвитку нашої цивілізації військової переваги вже недостатньо. На сьогодні фактичний суверенітет є поєднанням військової та

⁶⁰ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/me131588>

економічної переваг. При цьому економічна перевага в державному суверенітеті, як його складова, виходить на перший план і об'єктивується в економічному суверенітеті держави, що забезпечується державною структурованою системою, дія елементів якої спрямована на захист фінансових інтересів суб'єктів відносин всіх рівнів в процесі їх функціонування та розвитку, а також визначення ефективних шляхів мінімізації негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, що називається фінансовою безпекою.

АНОТАЦІЯ

В даній статті авторами розглядалась проблема місця та ролі економічного суверенітету держави у забезпеченні фінансової безпеки держави. В умовах світової глобалізації саме наявність у держави економічних можливостей самостійно розвиватись власними матеріальними ресурсами, що об'єктивуються у її фінансах, податках, валютних і грошових надходженнях дає підстави вважати її такою, що володіє державним суверенітетом. Розвиваючи свою позицію, автори вважають, що на сьогодні державний суверенітет фактично є поєднанням військової та економічної переваг. При цьому економічна перевага в державному суверенітеті, як його складова, виходить на перший план і об'єктивується в економічному суверенітеті держави. Крім того, коротко надана характеристика існуючих підходів до сприйняття сутності та змісту економічної безпеки та сформульовано її поняття в сучасній правовій науці. Також констатується факт, становлення та визначення чітких меж категоріально-понятійного апарату економічної безпеки, який ще не досягнув усталеності.

В результаті даного дослідження, автори пропонують сприймати економічну безпеку як результат цілеспрямованої та науково-обґрунтованої діяльності держави в особі уповноважених органів влади та органів місцевого самоврядування, що діють на підставі чинного законодавства, а також як стан економіки, що здатний забезпечити стійкість держави та стабільність функціонування її механізму до зовнішніх і внутрішніх загроз та цілеспрямованих актів інших держав, спрямованих на її дестабілізацію та економічне послаблення. Вказується, що при формулюванні вищенаведеного визначення авторами застосувався інтегративний підхід, який дасть можливість у подальших дослідженнях фінансової безпеки зосередитись саме на наданні більш глибокої характеристики державній структурованій системі, дія елементів якої спрямована на захист фінансових інтересів суб'єктів відносин всіх рівнів в процесі їх функціонування та розвитку, а також визначення ефективних шляхів мінімізації негативного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

Література

1. Duke G. Sovereignty and the common good. *International Journal of Constitutional Law*. Vol. 17. Iss. 1. January 2019. P. 66–88. URL: <https://doi.org/10.1093/icon/moz005>
2. Lapid Y. Rethinking the 'International' / In Mathias A., Jacobson D. & Lapid Y. (eds). *Identities, Borders, Orders: Rethinking International Relations Theory* (Minneapolis, MN : University of Minnesota Press, 2001. 326 p.
3. Loughlin M. Ten Tenets of Sovereignty / In Neil Walker (ed.). *Sovereignty in Transition*. Oxford: Bloomsbury, 2006. 370 p.
4. MacCormick N. Sovereignty and After / In Hent Kalmo and Quentin Skinner (eds). *Sovereignty in Fragments: The Past, Present and Future of a Contested Concept*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 354 p.
5. Montanaro F., Violi F. The Remains of the Day: The International Economic Order in the Era of Disintegration. *Journal of International Economic Law*. Vol. 23. Iss. 2. June 2020. P. 299–322. URL: <https://doi.org/10.1093/jiel/jgaa018>
6. Pogge T. Cosmopolitanism and Sovereignty. *Ethics* 103. 1992. P. 56–98.
7. Ruggie, J. G. Constructing the World Polity. *Essays on International Institutionalization*. London, New York : Routledge, 1998. 328 p.
8. Schmitt C. Politische Theologie : Vier Kapitel zur Lehre von der Souveranitat. Berlin : Duncker & Humblot, 1979. 128 s.
9. Slaughter A-M. Disaggregated Sovereignty: Towards the Public Accountability of Global Government Networks. *Government and Opposition*. Vol. 39. Iss. 2. 2004. P. 23–75.
10. Stankiewicz W. J. The Validity of Sovereignty / In *Defense of Sovereignty* / Ed. by W. J. Stankiewicz et al. New York, 1969. 236 p.
11. Starinskyi M. V. & Zavalna Zh.V. Economic sovereignty of a modern state in the context of sustainable development Law. *Business and Sustainability Herald*. 2021. № 1 (2). С. 5–15. DOI: <https://doi.org/10.46489/lbsh.2021-1-2-1>
12. Walther H. G. Imperiales Koenigtum, Konzilianismus und Volkssouveranitaet. Mfonchen. Wilhelm Fink, 1976. 220 s.
13. Witte B. Sovereignty and European Integration. The Weight of Legal Tradition / In Slaughter A.-M., Sweet A. S. and Joseph H. H. Weiler (eds). *The European Court and National Courts: Doctrine and Jurisprudence*. Oxford : Bloomsbury, 1998. 268 p.
14. Акімова Л. М. Механізми державного управління економічною безпекою України: аналіз чинників впливу, систематизованих за окремими сферами її розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 6–7. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2018_6_6-7_3

15. Байдін Ю. В. Державний суверенітет і його межі в умовах європейської інтеграції (питання теорії) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. НАПНУ Науково-дослідний Інститут державного будівництва та місцевого самоврядування. Харків, 2012. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/AFTOREF/Baydin_2012_dis.pdf

16. Байдін Ю. В. Економічний суверенітет держави: проблеми визначення змісту : Декларація про державний суверенітет України – передмова її незалежності та демократичного розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 16 червня 2010 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. Харків : НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування, 2010. С. 100–101.

17. Баранова В. В. Підходи до оцінки економічної безпеки національного господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 17. Ч. 1. С. 186–190. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/17_1_2018ua/43.pdf

18. Волощук Р. В. Огляд підходів до інтегрального оцінювання стану економічної безпеки держави. *Індуктивне моделювання складних систем*. 2017. Вип. 9. С. 38–49. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/133639/05-Voloschuk.pdf?sequence=1>

19. Гаман Н. О. Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави: перспективи для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1264> (дата звернення: 26.09.2023).

20. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування та розвитку : монографія / П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Баштjанин. Львів : Львів. комерц. акад., 2015. 583 с.

21. Гончарук Я. А., Флейчук М. І. Диференціація підходів до визначення аналізу категорії «економічна безпека держави». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2009. № 2. С. 15–30.

22. Грубар З. В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика : монографія. Кам'янець-Подільський : Рута, 2018. 408 с. URL: <https://www.nuozu.edu.ua/zagruzka2/EB3.pdf>

23. Губарева І. О., Доровської В. А. Теоретичне визначення змісту поняття «економічна безпека». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 31–40.

24. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія. Київ : Укр-архбудінфор, 2001. 122 с.

25. Денисенко М. П., Колісніченко П. Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки. *Інвестиції: практика і досвід*. № 6. 2017. С. 15–19. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2017/5.pdf

26. Денисов О. Є. Параметри та показники оцінки економічної безпеки держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=996>

27. Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : монографічний навчальний посібник / С. Давиденко та ін. Ужгород, 2017. 390 с.

28. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія. / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.

29. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення : монографія / За ред. О. О. Ашуркова ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток, 2012. 406 с. URL: http://www.iepd.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/05/%90%90%F3%90_%90_%90_%90_%91-%91%D8%90_%90%F1%90%FC-%91_%91_%90_%90%E7%91_%90%E7%90_%91-%91'%90%E7%91'-%90_%90_%90_%90_%91_%90%F8%91%22%91-%91_.pdf

30. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. 309 с.

31. Койло В. В. Теоретико-методологічні підходи до оцінки поняття фінансової безпеки в умовах зростання загроз країни. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. Випуск 23. Частина 2. 2017 С. 38–42. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_23/2/10.pdf

32. Кошиков Д. О. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави : монографія. Харків : Факт, 2020. 480 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11389>

33. Кравчук Н. Я., Колісник О. Я., Мелих О. Ю. Фінансова безпека : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Вектор, 2010. С. 26, 27.

34. Кремень Т. В. Еволюція поглядів на державний суверенітет. *Політичний менеджмент*. 2004. № 1 (6). С. 35–39.

35. Лекарь С. І. Адміністративно-правовий механізм забезпечення економічної безпеки держави : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 478 с.

36. Лисяк Л. В., Подлужна Я. Ю. Сучасний стан та основні проблеми фінансової безпеки України. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4690>

37. Лисяк О. І. Економічна безпека держави в умовах її становлення. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 1. С. 47–56. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.01.047>

38. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Київ : НІСД, 2015. 348 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-10/lyashenko_1_druk-43fc7.pdf

39. Мандзіновська Х. О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та перспективи забезпечення. *Наукові записки. Серія «Економічні науки»*. 2016. № 2 (53). С. 160–165. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_2016_2_20

40. Мартин О. М. Економічна безпека як складова національної безпеки. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. Вип. 22. 2013. С. 68–74. URL: <https://ecj.oa.edu.ua/articles/2013/n22/14.pdf>

41. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/me131588>

42. Миргород-Карпова В. В., Старинський М. В., Шлапко Т. В. Система державних органів у сфері захисту та забезпечення економічної безпеки як складової економічного суверенітету України. «Давид і Голіаф: проблеми безпеки та сталого розвитку України в умовах війни»: / За ред. ЗВО «Львівський університет бізнесу і права». Львів : ЗВО «Львівський університет бізнесу і права», 2022. С. 253–286

43. Михайлюк В. В. Еволюція поняття фінансова безпека держави в глобальних умовах розвитку. *Ефективна економіка*. 2014. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3359>

44. Молдован О. О. Економічна безпека держави як базове поняття екосистейту: у пошуках універсальної дефініції. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. Том 32 (71). № 4. 2021. С. 5–12. URL: https://www.econ.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/32_71_4/4.pdf

45. Мочерний С. Національний и економічний суверенітет країни. *Економіка України*. 2005. № 10. С. 4–13. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4947>

46. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. *Методологія забезпечення* : монографія. Київ : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. 320 с.

47. Пеньдюра М. М. Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформацій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2006. 215 с.

48. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 391 с.

49. Пухтаевич Г. О. Аналіз національної економіки: навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2005. 254 с

50. Резнік О. М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 509 с. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/72685>

51. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 336–340. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_6_81

52. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Випуск 6, частина 3. 2016. С. 39–42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2016_6%283%29__11

53. Ставицький О. В. Формування моделі економічної безпеки. *Міжнародна економіка: інтеграція науки та практики*. 2017. Вип. 7. С. 71–77. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/23882>

54. Старинський М. В. Окремі теоретико-методологічні засади конструювання поняття (дефініції) у праві. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. 2011. С. 3–5.

55. Сухоруков А. І., Мошенський С. З., Петрук О. М. Національна економічна безпека. Житомир : Рута, 2010. 384 с.

56. Толуб'як В. С., Королюк Ю. Г. Політика економічної безпеки України в умовах глобальних загроз. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1448>

57. Тютюнникова С. В., Микитась В. В. Економічний суверенітет в умовах глобалізації: зміст та особливості модифікації. *Ефективна економіка*. 2016. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4947>

58. Урба С. І. Теоретичні аспекти дослідження суті економічної безпеки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_34_9

59. Утенкова К. О. Економічна безпека як складова національної безпеки України. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Краєзнавство. Туризм»*. Вип. 9. 2019. С. 133–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2019_9_19

60. Харгія економічних прав і обов'язків держав. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077#Text

61. Шевчук І. В. Загрози економічній безпеці України в умовах політикоекономічних реалій. *Університетські наукові записки*. 2018. № 1. С. 175–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2018_1_17 (дата відвідування 23.09.2023).

62. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. Київ : НІСД, 1997. 144 с.

63. Шульга І. П. Економічна безпека держави, суб'єктів господарювання та тіньова економіка. Черкаси, 2014. 367 с.

64. Юрій С. І. Фінанси: підручник / ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. Київ : Знання, 2008. 611 с.

Information about the authors:

Starinskyi Mykola Volodymyrovych,

Doctor of Law,

Professor, Professor at the Department Administrative,
Economic Law and Financial and Economic Security,
Academic and Research Institute of Law

Sumy State University

2, Rimskogo-Khorsakova str., Sumy, 40000, Ukraine

Zavalna Zhanna Viktorivna,

Doctor of Law,

Professor, Professor at the Department of Civil Law

V. N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody sq., Kharkiv, 61022, Ukraine